

«Atras claus e clis» da Vic Hendry

dil redactur dil Tschespet Martin Cabalzar, Cumbel

En cuort cumpara il niev Tschespet. El ei il 57. da sia specia e cuntegn 55 historias cuortas dil scribent tuatschin Vic Hendry. Fatgs amogna vegn el cassegliond casa per casa ni ch'ins sa empustar el tier l'administraziun dalla Romania a Trun pil prezi da 14. — francs. Ch'el catti buna accoglientscha tiel lectur romontsch!

In entruidament

Passa dus decennis ein spirai dapi che Vic Hendry ha giu la cuida e probabel era il gust da schar cavigliar sia rischlada litterara el cudisch cun cuviartas verdas.

Cullas raquintaziuns «Tia veglia daventi» (Nies Tschespet 36, 1957) e Cul roman «Spendra nus dil mal» (Nies Tschespet 40, 1961) veva el marcau siu plaz el ravugl dils litterats romontschs e dau d'entellir ch'ins astgi quintar cun el egl avegnir. Quellas speranzas ch'ins veva tschentau da lezs onns ein severificadas. Vic ha teniu stendiu, ed offeriu al lectur romontsch ina paletta surprudenta da passa 20 ovras. La bibliografia aschuntada al Tschespet 57 lai sminar las stentas da procurar lectura e distracziun a nossa gliued e s'entelli che tut quei ei semarmeniu a per culla clamada da magister. Alla sava da Tia pensiun sas Ti dar cun satisfacziun in sguard anavos e far in tec serasontga. Gl'ei in tschec sbargat da sia emprema ovra litterara alla ediziuin presenta. Certs temas serepetan, vegnan denton pli intensiv e profunds. Era il stil ha subiu ina bufatga metamorfosa. Seschava il scribent empalar en sias empremas emprovas da ses idols pli attempai (Sep Mudest Nay, Guglielm Gadola e Carli Fry) sedistacca el tec a tec da quei paravia e sviluppessa in agen stil. Siu lungatg ei genuins e particulars enina.

Sillas passidas da ses origins

Tgi che vul percepir e capir l'ovra da Vic Hendry en tut sia dimensiun sa buca far cunmeins che visitar ed urentar empau pli da rudien igl ambient da siu origin. Quels encardens idillics da Maunsut han imprimiu lur bul ed influenzeschan essenzialmein la personalitad dil scribent e serefecteschan sco in fil tgietschen atras sia ovra. Ina gada ei quei ambient culissa, in'otra gada punct da partenza ni center dalla descripziun. Ed il Vic da Cavorgia ha mai snegau sia modesta provegnientscha. Anzi. El ei adina sedaus d'enconuscher. Malgrad la distanza dil camp da lavur eis el zun attaschus a sia patria d'origin e beinsavens sin viseta.

Aschia ha Vic envidau il redactur da far ina spassegiada cumineivla a Cavorgia. Jeu hai giu gust, tonpli ch'ei era in magnific gi d'atun e la Val Tujetsch era sefittada da fiastas e splenghegiava mordio siu vestgiu pittoresc. In aspect da rara bellezza!

Nus essan palandrai discutond pil trutg che meina tras runtgas, uaul, greppaglia, pastiras e neidis da Sedrun e Cavorgia. La turitgada per la via deserta, lunsch dil traffic e dalla rueida, ei in deletg pil turist ed amator dalla natira. Ella ei sco fatga per observar, semiar e filosofar. Il Vic, che vegn ad haver passau quei trutg dallas gadas, vegn ad haver fatg quei savens sut mendras cundiziuns. Da malaura e da notg, da nevaglias e cufflaus vegn ei ad esser stau in strapaz per tgi che era buca gest dotaus cun ina constituziuin robusta. Vic ei realist avunda per buca idealisar quei «bi temps vegl» e zuppenta buca las pitgiras e las manglas ch'il muntagnard fageva el cumbat encunter la natira sfrenada e per procurar il paun da mintga gi alla numerusa figlialonza. Ils purs da Cavorgia eran buca purs «cun funsun e bia muaglia». Igl ideal dil pur suveran cun sia libra paupradad, decantada da nos poets alla sava dil

tschentaner ei scardalius. A Maunsut ei il tschespet strebels, la lavur fadigiusa e ses vischins camondan buca las fiastas en vischnaunca e sin cumin.

Vic regorda al temps d'affonza e relata dallas temas e fetgas ch'ins vevi da passar da stgir e da notg il stretg da Claus e Clis. El resda dil viers mitgiert dalla cauracorn e digl aspect smanatschont dil spess uaul che seplantava a pèr cul trutg e muossa il Rein da Nalps, che era era da gliez temps in torrent furibund.

Ins ha priu oz gl'aspect smanatschont da quei ambient. Il trutg ei migliuraus, igl uaul ei vegnius rars da sesez ni ch'el ha stuiu untgir alla via slargada. Dil dargun han ins raffau l'aua e siu letg vit porta plogn. Naven ei sia luschezia d'antruras, frenaus ei denton era il prighel che smanatschava permanentamein. Svanida ei bein era in tschuat poesia.

Nus essan arrivai - profundai en nies discuors - a Cavorgia. Els ein aunc cheu ils baghetgs, las casas, la caplutta e la casa da scola. Schizun enqual casa nova tegn cumpignia als objects brin barschai dil sulegl. Era la casa paterna sil Crest, che figurescha medemamein silla cuviarta dil Tschespet 57 sedat d'enconuscher.

Gl'aspect exteriur trumpa. L'apparenza ei salvada, il maguol denton ei taccaus. Ils paucs cussadents indigens ein attempai ed ils giuvens han viult il dies a Cavorgia. La tiara sbittada dils indigens vegn colonisada dils jasters e cultivada dils alternativs. Lur mentalitad e lur lungatg secuntrasta culla tradiziun da Cavorgia e porta dissonanzas ella ucliva homogena da tschels onns. Ils giuvens han pendiu il puesser sin clavella, vendiu las casas ed ein setratgs naven. E quei malgrad che la cultira fuss andantamein neidia e la cultivaziun fuss ina piparia pil cuntadin mecanisau. Schizun la casa paterna ha buca pudiu tener petg a quei turmeagl.

Vic ei daventaus cuschus e pensivs. Poda che quella esperienza ei stada amara. Viu aschia ei nossa viseta a Cavorgia stada in ir sur logs a regords e tradiziun ch'ins ha teniu car e ch'ei oz stulidas. In aspect positiv s'engarta tuttina. L'ucliva ei buca bandunada dil tut ed ils baghetgs ein buca daventai ruinas. Las casas renovadas ed il funs cultivau ein indezis segirs che silmeins zatgi - sche era buca ils agens - sa apprezziar quella ierta dils antenats.

La rischlada da historias cuortas

Ella ediziun presenta dil Tschespet caveglia Vic 55 historias cuortas naschidas novissimamein. Gl'ei simtomatic pils scribents romontschs che els tgiran il davos temps cun predilecziun quella sparta litterara. Gl'ei probabel ina concessiun al lectur modern. Quellas pintgas purziuns pon ins mustegiar en ina tratga ed ellas strapazzeschan buca l'attenziun e la concentrasiun dil lectur. Era pils intents dalla istruzziun romontscha en scola ein texts cuorts magari pli cunvegnents. Igl ei texts ch'ins po redember en ina lecziun era cun tangar l'interpretaziun. Quels aspects pratics pon era ver envidau Hendry en quella direcziun. Dil reminent para el dad esser detg bein da casa en quei gener litterar. Il contact culs lecturs — e quel tgira Vic Hendry probabel sco buc in auter — detti la cumprova ch'el seigi silla dretga via. E sias prelecziuns, seigi quei al radio, ellas scolas, tier nus ni ella Bassa ein in deletg special. El flada en veta a sias ovras, el tschenta accents e fa resortir gl'essenzial.

Vic snega buca ch'el hagi empriu da beinenqualin, era d'enqualin ordeifer las scheinas romontschas. Ses auturs preferi ein ils Franzos Saint-Exupery e Prevert, ils Talians Ungaretti e Leopardi, mo era ils Tudestgs Böll e Borchert, ed ils Svizzers Frisch e Bichsel. Siu stil seigi buca sempels, sedi ei. E facticamein. Sias ovras ston ins magari leger e releger. Il stil ei cuorts ed elliptics, ils patratgs fan magari cambrolas ed il fil d'acziun ei interruts. Forsa che nus romontschs essan buca disai vid quei stil telegrafic e concentrau. Ins sa en scadin cass constatar ina bufatga evoluziun dil stil applicaus ellas empremas ovras al stil actual. Il stil cuort seigi forsia influenzaus digl ambient familiar el temps d'affonza. Il bab fagevi siu fatg ed eri da paucs plaids. Era ils vischins fagevien buca grondas lalas e preferevien plitost particlas da plaids che entiras construcziuns. Pigl auter ei Vic denton discurreivels detgavunda. Deformaziun - professionala? Seigi sco ei vegli. Cun segirtad ha igl ambient d'affonza denton influenzau la tematica. Il liug d'acziun ei il bia ils contuorns da Cavorgia, l'acziun ei buca sensaziunala, gl'ei caussas manedlas che reflecteschan il mintga gi che ei buca adina spectaculars. Ses protagonists ein buca gronds magnats cun rampins rufinai, buca honors clericals ni vagabunds sin vias puleinas. Els ein plitost persunas agl ur dalla societad, creatiras da pintga preschientscha, buca puppergnadas dil destin e magari semessas a bandun. Igl autur ei denton buca fatalist ni nihilist. Ina ferma concepziun cristiana lai adina, entrar'in radi da speranza. Sut quels aspects san ins era capir la simbolica dil maletg da frontispezi dil Tschespet 57.

Motivaziun agl operar litterar

Vic Hendry ha schau percorscher ch'ei seigi buca adina iu agradora en sia veta. Cun scriver hagi el pudiu sedeliberar da bia panzieris. Quei che dat en egl ei che Vic ei sincers e mudests. El ei buca senuspius d'exponer il caduc e missignin. Quei ch'ins hagi detg cheu stoppien ins buca repeter il giuvenessendi, remarca Vic. Pia in prender penetienzia public? En sesez l'excepziun ella Romontschia. Pil solit tgirar els plitost l'atgna introversiun e scrivan sur dils auters.

Igl anim da scriver seigi sedit da formular e dil stausch da stuer dir enzatgei. El scrivi romontsch era per cuschentar la schliata cunscienza da viver egl exil. Simtomatic pil veritabel Tuatschin, restaus fideivels a sia patria, malgrad la distanza da 219 kilometers che sparta il mund dil cor cul mund dil paun.

Quella distanza ha era purtau avantatgs. Ella ha aviart la vesta a novs horizonts ed emancipau nova tematica ella litteratura romontscha. Ed igl ei tgunschamein da s'imaginar ch'il scriptur sa exequir sia activitad litterara a Schaffusa cun pli gronda libertad che quei ch'el vess saviu far sco magister ella val paterna. Certs claus e certas classenas ein semplamein buca da surveser e quellas ein magari l'empudientscha che certs problems vegnan cuschentai e buca sligiai.

Vic Hendry sestenta per la verdad, el strubegia buca quella. Certas episodas da ses raquens ein schizun petra verdad. Per evitar malemperneivladads cruscha el fatgs, loghens, e persunas, impedend aschia il cudez notoric dalla cuminonza pintga alla identificaziun. Ins sa bein constatar che Vic Hendry ei restaus sesez, malgrad ch'el ei magari s'urtgiclaus. Quella sinceradad, sia demananza cordiala e siu stil particular fan Vic Hendry nunconfundibels ed originals. E gliez ei essenzial per in scribent.

Las picturas

Vic Hendry ei in amitg digl art. Ovras da numerus cumponists contemporans paradeschan vid las preits da siu dacasa. El ha neu e neu promoviu artists giuvens e fatg enconuschents quels ad in publicum pli vast. Per numnar mo ils indigens ei quei: Martin Mathiuet e Linus Flepp. Quella ga ha Gieri Schmed giu la cuida. El ha creau il dessegn da cuviarta e segna medemamein per l'illustraziun da differents raquens. Jeu crei che scribent ed artist ein seprofitai vicendeivlamein e la presenta ediziun dil Tschespet vegn enrihida entras las picturas. Vic sez ha rendiu omagi agl artist alla entschatta dil cudisch.

Engraziament

En engrazieivladad tuchel jeu maun a professor Isidor Winzap ch'ei segidaus cullas correcturas ed alla Stampa Romontschia per la plascheivla execuziun. Jeu engraziel al scribent Vic Hendry ch'el ha mess a disposiziun siu niev opus litterar al Tschespet. Ed ei vegn ad esser stau dapli che mo la color verda ch'ei puspei daventada moderna che ha carmalau anavos il scribent. Seigi sco ei vegli. Il redactur ei leds sch'ils scribents etabli dattan buca canaster, gidond aschia ad evitar ch'il Tschespet crodi sil nivo da litteratura da qualitat minura. Vic ei ius ordavon cul bien exempel. Che auters suondien!

GR 31-12-1985